

Волковинський В. М.,
Кульчицький С. В.

Християн Раковський. Політичний портрет.

К.: Політвидав України, 1990.— 266 с.

Книга, що рецензується, не тільки перша в радянській історичній літературі фундаментальна праця про Християна Раковського, а й одна з перших спроб створити політичний портрет цього видатного діяча. Потреба в розвитку жанру історичного портрета надзвичайно велика. Вона викликана як необхідністю ліквідувати «білі плями» історії, так і завданням подолати те знеособлення, що до останнього часу панувало в історичних дослідженнях. До цього треба додати й влистяє сучасному моменту прагнення до персоніфікації історії й політики, рішуче неприяття анонімності: суспільство прагне знати, хто стоїть за тією чи іншою політикою, хто автор того чи іншого закону, заходу.

Рецензована книга відповідає типологічним вимогам науково-популярної літератури. Авторі вперше уникли помилок, властивих навіть болгарській літературі, у розгляді генеалогії Раковського.

Ними простежується, як родинні традиції героїв визвольної боротьби болгарського народу Г. Мамарчева і Г. Раковського впливали на формування світогляду їх нащадка, переконливо доводиться, що гарячі симпатії молодого революціонера до Росії теж не були випадковими.

Важливо, що автори розкрили процес становлення Раковського як марксиста, висвітлили роль його зв'язків з Г. В. Плехановим, В. І. Засуліч, Ж. Гедом та іншими видатними діячами міжнародного робітничого руху. Розкриваючи участь Раковського в роботі соціал-демократичних організацій Болгарії, Німеччини, Румунії, Франції та Швейцарії, а також II Інтернаціоналу, автори допомагають читачеві зрозуміти глибоку закономірність формування інтернаціоналістського світогляду Раковського. Важливо, що при цьому автори не обминають помилок молодого революціонера. На жаль, надто мало уваги приділено розповіді про його діяльність в Болгарії (видання газети «Напред» та інше).

Цікавою вбачається розповідь про перше доручення Раковському від радянського уряду, коли В. І. Ленін запропонував йому очолити верховну колегію у російськорумунських справах — так на початку 1918 р. почалась державна та дипломатична діяльність Раковського в нашій країні. На жаль, автори недостатньо розкрили цю маловідому сторінку його біографії. Більш докладно висвітлюється зміст роботи Раковського як керівника російської делегації на переговорах з гетьманським урядом і німецьким командуванням. Найбільшу увагу автори приділили дослідженню діяльності Раковського як голови Раднаркому України. В книзі докладно проаналізована робота Раковського як державного діяча української республіки на початку 20-х рр.: участь у громадянській війні, в боротьбі проти махновщини й григор'євщини, в подоланні голоду, у відбудові народного господарства. Важливо, що автори глибоко

розкрили зміст відповідального підходу голови Раднаркому УСРР до розв'язання соціальних питань життя трудящих і до проблем культурного та національно-державного будівництва республіки. Заслужують на увагу цікаві факти, зокрема про стосунки Раковського з Винниченком, про полеміку з децистами, про створення комнезамів. Не обходять автори й складні питання про заходи уряду України, спрямовані проти заможних селян. До речі, на цих прикладах, як і у випадках передчасного і примусового створення колгоспів і радгоспів у 1919 р., автори довели вміння Раковського визнавати помилковість своїх рішень.

Авторі торкаються і такого маловідомого сюжету, як дружні стосунки Хр. Раковського з М. В. Фрунзе. Наскільки нам відомо, цей матеріал вперше вводиться до наукового обігу. Важливо, що в книзі певним чином акцентується увага на боротьбі Раковського проти зростаючих диктаторських тенденцій Сталіна. Зрештою, це й призвело до звільнення Раковського з посади голови РНК УСРР і обумовило в наступному його призначення послом в Англію. З огляду на це не можна, на нашу думку, погодитись із твердженням відомого англійського дослідника Е. Карра, яке наводять автори, що це «було розумне призначення» (с. 201). Адже відомо, що Сталін широко практикував призначення на зарубіжну роботу осіб, які заважали йому провадити свою політику. І Раковський, який став однією з перших жертв сталінської політики усунення опонентів, одразу ж зрозумів справжній сенс свого призначення.

Заслужовує на підвищену увагу аналіз дипломатичної діяльності Раковського, який автори починають з висвітлення його роботи на посаді голови РНК і наркомом іноземних справ УСРР. Зокрема, не може не викликати інтерес оповідь про секретну дипломатичну місію Раковського у 1922 р., коли він вів переговори з Німеччиною та Чехословаччиною напередодні Генуезької конференції. Широко показана участь Раковського в Генуезькій та Лозанській конференціях. Однак дещо менше висвітлена його діяльність як посла та торгпреда в Англії та Франції. На жаль, не використані цікаві документи з Архіву зовнішньої політики і Центрального державного архіву народного господарства.

Важливо, що автори прагнули висвітлити останні роки життя Раковського, зупиняючись на таких фактах, як виключення його з партії, заслання в Астрахань, Саратов і Барнаул, арешт і загибель. На жаль, цей період, зовсім не досліджений в радянській та зарубіжній літературі, на нашу думку, не знайшов належної повноти і в даній праці. Вважаємо, що книга значно виграла б, якби автори поширили коло джерел: використали зарубіжні архіви, радянську пресу 30-х рр., деякі фонди в радянських архівах. Так, у книзі зустрічається лише одне посилання на фонд наркомздраву в ЦДА РРФСР. Цього недостатньо, оскільки там міститься багато цікавих матеріалів про Раковського. У фонді департаменту поліції в ЦДАЖР СРСР збе-

рігаються матеріали про його перший приїзд у Росію.

Роблячи ці зауваження, ми розуміємо, що автори зосередили увагу насамперед на українському періоді діяльності Раковського. Це їх право. Наші міркування спрямовані на визначення шляхів подальшого дослідження.

Санцевич А. В.

Методика исторического исследования

Киев: Наук. думка. 1990.—212 с.

В сучасних умовах демократизації, гласності, перебудови радянської історичної науки особливого значення набуває правдиве і різнобічне відображення в дослідженнях минулого й сучасності. Забезпечення успіху в цій важливій справі значною мірою залежить від широкого оволодіння істориком методикою наукового дослідження. Тому вважаємо цілком своєчасним опублікування рецензованої монографії, яка є другим її виданням, переробленим і доповненим (перше видання — 1984 р.). Вона вносить у розробку проблеми чимало нового. Зокрема, А. В. Санцевич уточнив відомості про закономірності розвитку суспільства, дав нові підрозділи про критику джерел, історичний час тощо. При цьому він використав для ілюстрації матеріали не тільки з вітчизняної, а й з нової та новітньої історії країн Європи й Америки.

В праці розкрито марксистсько-ленінські методологічні основи дослідження минулого, висвітлено дві вузлові проблеми: матеріалістичне розуміння історії та основи історичного пізнання. Принципове значення для дослідника, підкреслює А. В. Санцевич, має застосування принципів партійності й історизму, що забезпечує глибоке й об'єктивне висвітлення розвитку суспільства.

У монографії основна увага приділяється стислій характеристиці комуністичної партійності, що в своїй сутності виражає інтереси широких кіл трудящих. Тому, природно, це питання пов'язується із захистом загальнодемократичних та загальнолюдських ідеалів і цінностей. Проте авторів слід було б показати, як в сучасних умовах плюралізму думок і багатопартійності в СРСР поєднуються й вступають у суперечності інтереси різних соціальних верств і груп, як внаслідок цього здійснюється дієва критика офіційного курсу з метою вироблення ефективної політики. Отже, діапазон застосування принципу партійності на сучасному етапі істотно розширюється і потребує більш докладного розгляду.

Щодо основ історичного пізнання, то в монографії ставиться й розв'язується цілий ряд важливих питань.

У ній приділяється також достатня увага розкриттю значення емпіричного й теоретичного рівня пізнання. Емпіричний рівень дослідження, наголошує автор, пов'язаний з

Цю книгу з інтересом і користю для себе прочитають і фахівці-історики, і студенти, і вчителі шкіл, і широкі кола читачів, які цікавляться історією.

М. Г. СТАНЧЕВ (Харків)

А. І. ЕПШЕЙН (Харків)

заний з нагромадженням фактичного матеріалу. Він поступається теоретичному глибиною пізнання, ступенем узагальнення фактів і проникненням у суть досліджуваних явищ. А. В. Санцевич показав співвідношення емпіричного й теоретичного пізнання в історичному дослідженні, їх взаємозалежність і переплетіння.

Автор підкреслює, що в дослідженні історика важлива роль належить категорії часу. Тобто він вивчає будь-яке питання, виходячи з конкретної історичної ситуації, причому має справу з двома видами часу: календарним й історичним. Зміст історичного часу збагачується в міру розвитку науки, акумулює в собі нові пізнавальні можливості людини.

Констатуючи, що в історичній науці важливе місце займають питання періодизації історичного процесу або розвитку певного явища, А. В. Санцевич чітко визначив такі поняття, як «ера», «епоха», «період», «етап», «стадія» тощо. Окремо виділено «історичний момент», що може означати великі віхи, рубежі, кульмінації розвитку людського суспільства.

Автор рецензованої праці рекомендує досліднику простежувати необхідність і випадковість в історії, причому керуватися марксистсько-ленінською філософською категорією детермінізму, який включає у себе поряд з визнанням причинної обумовленості явищ також визнання упорядкованості історичного процесу, різноманітних відносин дійсності. Тобто необхідність і випадковість — дві сторони одного й того ж закономірного розгортання історичного процесу. Вони перебувають у діалектичній єдності.

Значне місце в праці відведено методам історичної науки. Вони характеризують минулі події в конкретно-історичному плані. Зокрема, в ній докладно аналізуються синхронний, хронологічний, діахронний, порівняльно-історичний, ретроспективний, статистичний та інші методи.

Говорячи про історичну науку й сучасність, А. В. Санцевич закликає дослідників не займатися простою реєстрацією фактів, а виявляти діалектичне мислення, глибоко аналізувати й узагальнювати революційні зміни, що відбуваються в суспільстві, не ухляятися від гострих питань і суперечностей дійсності. Він також радить поєднувати історію і соціологію, оскільки вони мають один об'єкт дослідження — людське суспільство, його розвиток й відповідні закони останнього.

Це саме слід сказати й про дотримання автором праці принципу системності, що